

HUMANITARINIŲ DALYKŲ REIŠMĖ TEIGIAMO MOKINIŲ POŽIŪRIO Į MOKYMĄSI UGDYMIUI

V. RAJECKAS

Per istoriškai trumpą laikotarpį mūsų šalyje įvyko gili kultūrinė revoliucija. Vienas iš ryškiausių jos rodiklių — mūsų laimėjimai liaudies švietimo srityje. Kaip žinoma, Tarybų šalyje beveik prieš 40 metų buvo pradėtas įgyvendinti visuotinis pradinis mokymas. Šiuo metu jau iš esmės įgyvendintas visuotinis privalomas aštuonmetis mokymas ir pereinama prie visuotinio vidurinio. Dabar mes siekiame, kaip nurodyta naujoje TSKP programoje, „...išauklėti ir parengti komunistiškai susipratusius ir didžiai išsilavinusius žmones, sugebančius dirbti tiek fizinį, tiek ir protinį darbą, aktyviai veikti įvairiose visuomeninio ir valstybinio gyvenimo srityse, mokslo ir kultūros srityje“¹.

Nors visuotinis vidurinis mokymas įgyvendinamas gana sėkmingai — jau kelinti metai aukštesnėse klasėse, technikuose, vakarinėse (pamaininėse) mokyklose ir kitomis formomis mokslą tęsia daugiau kaip 80% jaunimo, baigusio aštuonmetę mokyklą, — tačiau sunkumų šiame darbo bare dar nemaža. Ne paslaptis, kad ne visi mokiniai nori mokytis, kad nemaža jų dalis dirba nesisistemingai. Dėl to apie 5% bendrojo lavinimo mokyklų mokinių mūsų respublikoje lieka antriems metams toje pat klasėje, kas, suprantama, labai trukdo

įgyvendinti visuotinį vidurinį mokymą. Todėl ypatingą reikšmę įgyja teigiamo mokinių požiūrio į mokymąsi, šią pagrindinę ir specifinę mokinių darbo rūšį, ugdymas. Juk apie tarybinio žmogaus sąmoningumą mes sprendžiame visų pirma iš to, kiek sąžiningai ir kūrybingai jis dirba, atlikdamas savo tiesiogines pareigas, kaip dalyvauja visuomeniniame darbe. O juk mokinio sąmoningumo rodiklis irgi yra darbas, konkrečiau, mokymasis. Vadinasi, atsakingo, teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymas yra iš esmės komunistinės pažiūros į darbą formavimas.

Iš kitos pusės, negalima nepaminėti ir tos aplinkybės, kad vienas iš būdingiausių mūsų epochos bruožų — kovos tarp komunistinės ir buržuazinės ideologijos aštrėjimas. Todėl šiuo metu didžiulis dėmesys yra skiriamas ideologiniam visos liaudies, taigi ir jaunimo, auklėjimui. Mokslinės materialistinės pasaulėžiūros sudarymas, komunistinės moralės įdiegimas ir atitinkamo elgesio formavimas, kapitalizmo atgyvenų įveikimas žmonių sąmonėje ir elgesyje, buržuazinės ideologijos demaskavimas — tokie yra pagrindiniai uždaviniai, kurie iškyla, ugdant visos liaudies ir jaunosios kartos komunistinį sąmoningumą bei gilų jos humaniškumą.

¹ TSKP XXII suvažiavimo medžiaga, V., 1962, p. 359.

Sprendžiant šiuos uždavinius, t. y. formuojant komunistinę pažiūrą į darbą bei mokymąsi ir gerinant ideologinį auklėjimą, ypatingą reikšmę turi humanitarinių dalykų — istorijos, visuomenės mokslų, literatūros mokymas. Amerikiečių psichologas D. Bruneris² teigia, kad, toliau vystantis gamybai ir technikai, vis didesnis dėmesys bus skiriamas tikslųjų mokslų, gamybos technologijos ir pagalbinių dalykų mokymuisi, o literatūros, istorijos ir meno mokymosi motyvai silpnės. Matyt, toks dėsningumas visiškai galimas kapitalistinėje visuomenėje, kadangi ten, F. Engelso žodžiais tariant, buržuazija išsilavinimo darbo žmonėms duoda tiek, kiek reikalauja jos interesai.

Tarybinėje visuomenėje, siekiant išugdyti komunistiškai sąmoningą ir visapusiškai išsilavinusią, kūrybingą asmenybę, dėmesys humanitariniams dalykams negali mažėti. Tiesa, kai kas ir mūsų visuomenėje galvoja, kad humanitarinį jaunosios kartos lavinimą galima mažinti — kartis nuo karto periodinėje spaudoje pasigirsta „fizikų“ ir „lyrikų“ diskusijos atgarsiai. Tačiau tokius samprotavimus paneigia pati mūsų gyvenimo tikrovė. Galima drąsiai tvirtinti, kad šie mokomieji dalykai sudaro ideologinio auklėjimo vidurinėje bendrojo lavinimo mokykloje pagrindą. Juk humanitariniai dalykai atlieka ypač svarbų vaidmenį, paverčiant komunistines idėjas vidiniais žmogaus įsitikinimais, formuojant dorovinį idealą ir atitinkamą tam idealui elgesį.

Mūsų epochoje ypač sparčiai vystosi mokslas ir technika, kuriama materialinė-techninė komunizmo bazė, užkariaujamas kosmosas. Visa tai atlieka žmonės. Todėl mūsų visuomenės tolesnio vystymosi sėkmė priklauso nuo tinkamo šios kartos parengimo gyvenimui — labai svarbu, kad ji būtų komunistiškai sąmoninga, kūrybinga, jaustųsi savo ša-

lies šeiminiuku. O tam kaip tik ir būtina gerinti humanitarinį lavinimą.

Vadinasi, tobulinant humanitarinių dalykų dėstymą, labai svarbu ugdyti teigiamą požiūrį į juos. Tiesa, būdingas reiškinys yra tai, kad viduriniųjų klasių mokiniai daugiau domisi humanitariniais dalykais. Stai 1967/68 m.m. anketomis buvo tiriami mokinių interesai ir iniciatyvumas. Atsakydami, kuriuos dalykus labiausiai mėgsta, daugiausia apklaustųjų V—VIII kl. mokinių — 36% (iš 880 mokinių) — nurodė literatūrą, kalbas, istoriją. Bet kuo aukštesnė klasė, tuo daugiau mokinių, ypač berniukų, mini fiziką, chemiją, matematiką. Kaip parodė kiek anksčiau mūsų atlikti tyrimai³, kai kurie mokiniai nesupranta humanitarinių dalykų reikšmės gyvenime. Tai patvirtina J. Šarovo ir kitų paskelbti duomenys. Įdomu, kad 1969/70 m.m. įvairių respublikos mokyklų vyresniųjų klasių mokinių rašiniai, kuriuose jie nagrinėja humanitarinių dalykų ir tikslųjų mokslų vaidmenį jų gyvenime dabar ir ateityje, rodo, kad absoliuti dauguma jau nebeskirto mokomųjų dalykų į reikalingus ir nereikalingus, nebepriešpastato atskirų dalykų ciklų vieno kitam. Būdingas teigimas, kad tiek tikslieji mokslai, tiek humanitariniai dalykai gyvenime būtinai reikalingi, nesvarbu, kokių dalykų daugiau domiesi, kokią profesiją pasirinksi.

Kadangi humanitariniai dalykai didelė dalimi formuoja asmenybę, jos įsitikinimus, pasaulėžiūrą ir moralę, galima daryti prielaidą, kad teigiamo požiūrio į humanitarinius dalykus formavimas padeda ugdyti ir teigiamą požiūrį iš viso į mokymąsi, į žinias.

Mokinių požiūrį į žinias galima sąlyginai skirstyti į du aspektus: tai požiūris idėjine-auklėjamąja prasme (idėjinis požiūris) ir požiūris į mokymąsi kaip į pareigą, noras mokytis, siekimas įsisa-

² Д. Брунер, Процесс обучения, М., 1962.

³ V. Rajeckas, Teigiamo požiūrio į humanitarinius dalykus ugdymas, V., 1966, p. 50—64.

vinti žinias, sugebėjimas valingai veikti, t. y. darbinis požiūris.

Idėjinis požiūris — tai žinių vertinimas, jų svarbos supratimas, įsitikinimas, kad mokslas būtinas, siekimas jo pagalba pažinti gamtą ir visuomenę, gamtos ir visuomenės dėsningumus. Todėl, norint formuoti idėjinį požiūrį, būtina perteikti mokslų pagrindus aukštu moksliniu-idėjiniu lygiu, panaudoti naujausias mokslo žinias, sieti mokslo žinias su gyvenimu, praktika, kartu siekiant, kad žinios būtų įsisavinamos sąmoningai, rimtai protiškai dirbant, savarankiškai jas pergalvojus, kad jos sietųsi su jausmų ugdymu, su poveikiu žmogaus emocijoms, kad jos taptų įsitikinimais. Todėl idėjinio požiūrio vystymąsi didele dalimi apsprendžia mokomosios medžiagos turinys.

Darbinis požiūris yra kitas teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymo aspektas. Siekiant formuoti šį požiūrį, labai svarbu įtraukti mokinius į aktyvų darbą, mokyti susikaupti, nugalėti sunkumus ir kliūtis, ugdyti valią, mokymo procese mokyti savarankiškai įsigyti žinių, skatinti norą mokytis. Taip pat labai svarbu ugdyti tokius jausmus, kaip atsakomybė, pareiškimas ir pan. Todėl mokinių darbinio požiūrio į mokymąsi vystymą ir jo sėkmę, įsisavinant mokslo pagrindus, daugiau nulemia metodai, viso mokomojo proceso organizavimas.

Būtina pabrėžti, kad šie abu požiūrio į mokymąsi aspektai, t. y. idėjinis ir darbinis, yra labai glaudžiai tarpusavyje susiję, ir jų ugdymas dažniausiai vyksta tuo pat metu, persipina. Nors idėjinio požiūrio ugdymą daugiau apsprendžia mokymo turinys, tačiau svarbią reikšmę turi ir mokymo metodų tinkamas naudojimas, viso mokomojo-auklėjamojo proceso organizavimas. Iš kitos pusės, darbiniam požiūriui formuoti svarbią reikšmę turi ne tik mokymo metodai, mokymo organizavimas, bet ir mokymo turinys. Tai visiškai suprantama, kadangi moko-

moji medžiaga — turinys, o mokymo organizavimas — forma.

Humanitariniai dalykai turi ypatingą reikšmę idėjiniam požiūriui į žinias formuoti, kadangi, kaip minėjome, jie sudaro asmenybės ideologinio auklėjimo pagrindą.

Kaip pavyzdį paimkim ypač svarbią auklėjamojo požiūriu sritį — komunistinės pažiūros į darbą ugdymą. Kaip žinoma, rengti mokinius darbui, ugdyti jų komunistinę pažiūrą į darbą yra viso mokomojo-auklėjamojo darbo mokykloje centrinė ašis, pagrindinis uždavinys.

Per humanitarinių dalykų pamokas mokiniai psichologiškai rengiami darbui visuomenės labui, atskleidžiama žinių svarba, rengiantis kūrybiškai dirbti, ugdoma meilė bei pagarba darbui ir darbo žmonėms, keliama teigiami pažiūros į darbą pavyzdžiai. Juk meilė darbui ugdoma ne tik dirbant, bet, aplamai, viso dvasinio gyvenimo — intelektualinio ir emocinio — procese. Žinomas pedagogas V. Suchomlinskis teigia, kad kuo protingesnis žmogus, kuo turtingesnės jo emocijos ir stipresnė valia, tuo ryškiau pasireiškia jame polinkis įvairiarūšei darbinei veiklai. Suprantama, kad meilės darbui, noro ir mokėjimo dirbti bei darbštumo negalima išugdyti vien kalbant apie darbą, įrodinėjant jo svarbą ir reikšmę. Bet negalima apsieiti ir be įtikinimo, kad darbas — pagrindinė žmonijos egzistavimo sąlyga, o mūsų visuomenėje kartu yra ir pagrindinis žmogaus vertės matas.

Mokydamiesi humanitarinių dalykų, mokiniai įsitikina, kad darbas suvaidino lemiamą vaidmenį žmogaus bei visuomenės atsiradime ir vystymesi, sudarė materialines sąlygas pereiti iš vienos visuomeninės ekonominės formacijos į kitą, sukūrė visas materialines ir dvasines vertybes, kuriomis naudojasi visuomenė. Per šių dalykų pamokas mokiniai giliai įsisąmonina, kad paprasti darbo žmonės yra visų vertybių, visos visuomenės is-

torijos kūrėjai, įsitikina jų moraliniu pranašumu.

Ypač svarbu išsiaiškinti darbo žmonių masių padėtį kapitalistinėje santvarkoje. Tam tikra mūsų visuomenės dalis dar ir dabar idealizuoja gyvenimo būdą buržuazinės-fašistinės diktatūros laikotarpiu Lietuvoje, teigiamai vertina kapitalistinę santvarką, kapitalistines darbo sąlygas. Todėl labai svarbu per humanitarinių dalykų pamokas (Lietuvos TSR istorijos, literatūros, visuomenės mokslo) demaskuoti panašias iliuzijas ir konkrečiais pavyzdžiais parodyti išnaudotojiškos santvarkos esmę, tikrąsias darbo sąlygas kapitalistinėse šalyse, darbo žmonių padėtį buržuazinėje Lietuvoje. Daug čia gali padėti ir įvairūs dokumentai, periodinė spauda, memuarai, rašytojų biografijos, grožinių kūrinių ištraukos, paveikslai, kino filmai, įvairi kraštotylinė medžiaga ir pan.

Antai nagrinėjant P. Cvirkos „Žemę maitintoją“, A. Vienuolio „Puodžiūnkiemį“ ir kt. kūrinius, būtina atkreipti mokinių dėmesį į to meto darbo žmonių gyvenimą, valstiečių masių buitį. Šie ir daugelis kitų grožinių kūrinių įtikinamai parodo, kad sąžiningas smulkaus ar vidutinio valstiečio bei darbininko darbas, visokeriopos jų pastangos negali užtikrinti jų šeimoms normalių gyvenimo sąlygų. Kapitalistinėje santvarkoje ir mieste, ir kaime vyksta gili diferenciacija, kartais įgaunanti tiesiog nežmonišką turto siekimo formas; ji neišvengiamai žlugdo smulkius gamintojus. Todėl kapitalistinėje santvarkoje buvo, yra ir bus negailestingas išnaudojimas, žmogaus pavergimas.

Paprastai mokiniai skatinami skaityti pažangių užsienio rašytojų (T. Dreizerio, A. Kronino, F. Bonoskio ir kt.) kūrinius, jie kiek supažindinami su E. Hemingvėjaus kūryba. Šių rašytojų kūriniuose kitų šalių sąlygomis parodoma darbo žmonių buitį, jų išnaudojimas, juose atsispindi realūs darbo paveikslai išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse. Tik

reikia atkreipti mokinių dėmesį į šiuos dalykus, mokamai juos paryškinti.

Grožinė literatūra padeda formuoti teigiamą požiūrį į darbą, skiepija meilę darbo žmonėms ir neapykantą parazitizmui, dykaduoniavimui. Būdinga, kad pažangi praeities literatūra atskleidžia darbo žmogaus dvasinį turtingumą, jo pranašumą, lyginant su išnaudotojais, ugdydama pagarbą tam, kas dirba. Daug šiuo požiūriu naudingos medžiagos yra J. Biliūno, J. Žemaitės, J. Tumo-Vaižganto, A. Vienuolio, P. Cvirkos ir daugelio kitų rašytojų kūryboje. Pvz., aptariant Katrės (Žemaitės „Marti“) paveikslą, visada nurodoma jos tokia savybė, kaip darbštumas. Įrodant šitą savybę, paprastai prieinama prie išvados, kad darbštumas dažniausiai siejasi ir su kitomis teigiamomis moralinėmis savybėmis, būtent, siekimu padėti kitiems, jautrumu, sąžiningumu ir pan. Arba Taručių šeima P. Cvirkos „Žemėje maitintojoje“ yra tipingas valstiečių šeimos darbštumo, sąžiningumo, moralinio tyrumo paveikslas.

Per istorijos ir literatūros pamokas mokiniai sužino, kad dar pirmaisiais Tarybų valdžios metais prasidėjo psichologinis ir dorovinis žmonių pažiūros į darbą keitimasis. Tai rodo pirmieji komunistiniai šeštadieniai, galingo socialistinio lenktyniavimo augimas, kūrybinė pirmūnų iniciatyva, o mūsų dienomis — judėjimas už komunistinio darbo pergalę. Humanitarinių dalykų mokojoji medžiaga parodo, kad mūsų šalyje pirmą kartą istorijoje darbas tapo žmogaus vertės matu. Pasilikdamas ekonomine, darbas tapo ir dorovine kategorija.

Humanitarinių dalykų dėka mokiniai įsitikina, kad tik sąžiningas darbas visuomenės labai ir rūpinimasis visuomenės reikalais sudaro žmogaus asmeninės laimės pagrindą ir jos esmę, kad be visuomeninės laimės ir gerovės negali būti ir tikros asmeninės laimės. Mokiniai turi giliai įsisąmoninti, kad kolektyvinis darbas, pagrįstas socialistine nuosavybe, yra būtina sąlyga komunistinei visuo-

menei sukurti. Tarybinių rašytojų kūriniai, socialistinės santvarkos esmės ir jos dėsningumų bei artimiausios aplinkos ir visos mūsų šalies gyvenimo nagrinėjimas per istorijos ir visuomenės mokslo pamokas tai geriausiai įrodo.

Įsisavindami šiuos mokomuosius dalykus, mokiniai kartu įgyja įvairius mokėjimus bei įgūdžius, būtinus tolesniam gyvenimui ir aktyviam dalyvavimui visuomeninėje veikloje.

Cia mes peržvelgėm tik kai kuriuos aspektus, kaip per humanitarinių dalykų pamokas formuojama komunistinė pažiūra į darbą. Galimybių šiai pažiūrai ugdyti yra žymiai daugiau.

Per humanitarinių dalykų pamokas galima parodyti visuomenės vystymosi dėsningumus, būsimą komunizmo pergalę, formuoti mokinių ateistines pažiūras, ugdyti komunistinės moralės bruožus — meilę socialistinei tėvynei ir socializmo šalims, gilų visuomeninės pareigos supratimą, tarybinį humanizmą, internacionalizmą ir pan., iš viso ugdyti komunistinį sąmoningumą.

Formuojant idėjinį požiūrį į žinias, siekiant, kad jos geriau įtikintų, labai svarbu mokomąją medžiagą sieti su gyvenimu, panaudoti naujausias žinias, dalykinius ryšius.

Kūrybingai siejant mokomąją medžiagą su gyvenimu, geriau atskleidžiama žinių reikšmė — mokiniai palaipsniui pamato, kad mokslo žinios yra būtinais reikalingos gyvenime. Jos ne tik padeda suprasti žmones, gyvenimą, rasti savo vietą jame, bet ir padeda numatyti ateitį.

Svarbią reikšmę, formuojant idėjinį požiūrį į žinias, turi dalykinių ryšių panaudojimas. Tada galima dialektiškai, daug išsamiau, nuosekliau ir visapusiškiau išnagrinėti klausimą, atskleisti ryšius su kitomis sritimis, su praktika ir tokiu būdu nagrinėjamą medžiagą giliau suprasti. Taip sėkmingiau plečiamas mokinių akiratis, jie mokomi naudotis iš

įvairių šaltinių įgytomis žiniomis, o pačios žinios tada labiau įtikina.

Labai svarbu, pavyzdžiui, atskirų kūrinių nagrinėjimą sieti su teatrų spektakliais, kino filmų pastatymais, panaudoti iliustracijas, muzikos įrašus, dailių skaitymą, pritaikyti radijo, televizijos laidas ir pan.

Apibendrinant dalykinių ryšių panaudojimo per istorijos pamokas patirtį, galima padaryti tokias išvadas. Grožinės literatūros kūriniai per istorijos pamokas naudotini įvairiais tikslais: siekiant sužadinti domėjimąsi tema; prisiminti svarbius įvykius, kuriuos mokiniai nagrinės ir apie kuriuos jau turi kokį nors supratimą; pailustruoti ir ryškiau parodyti nagrinėjamus įvykius ir reiškinius; sukurti mokinių vaizduotėje atitinkamus nagrinėjamojo laikotarpio vaizdus, kurie įgalintų geriau suprasti naują medžiagą ir t. t. Grožiniai kūriniai turi ne tik padėti suprasti ir įsivaizduoti nagrinėjamus įvykius, bet ir sudaryti atitinkamą emocinę aplinką, sukelti mokinių jausmus.

Grožinius kūrinius galima naudoti įvairiai: raiškiai skaityti ištraukas, mokytojas arba atskiri mokiniai gali atpažinti būdingus epizodus, kitais atvejais tikslinga tik nurodyti grožinius kūrinius, trumpai juos apibūdinti, organizuoti trumpą pokalbį ir pan.

Reikia stengtis tiek padėti prisiminti mokiniams jau skaitytų knygų idėjas ar epizodus, tiek ir skatinti perskaityti pamintus grožinius kūrinius, drauge žačindant domėjimąsi nagrinėjamais istoriniais įvykiais, skatinant daugiau sužinoti apie juos.

Ypač svarbią reikšmę turi teisingas nagrinėjamų reiškinių, įvykių ir paveikslų supratimas, emocinis suvokimas. Todėl reikia mokyti ir pratinti mokinius savarankiškai vertinti, kas gera ir kas bloga, vadovaujantis komunistine ideologija. Taip ugdomi doroviniai ir intelektualiniai jausmai, kurie ypač reikšmingi,

formuojant požiūrį į žinias idėjiniu aspektu.

Vadinasi, humanitarinių dalykų medžiaga sudaro ypatingas galimybes asmenybei, jos materialistinei pasaulėžiūrai ir komunistinei moralei formuoti. Bet tai neįvyksta savaime. Reikia atkreipti mokinių dėmesį į pasaulėžiūros problemas. Remiantis šių dalykų mokomąja medžiaga, būtina padėti suprasti įvairių faktų ir reiškinių priežastis ir pasekmes, visuomenės vystymosi dėsningumus.

Darbinis požiūris, kaip buvo minėta, sudaro kitą teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymo sąlygą. Jo vystymąsi apsprendžia viso mokomojo proceso organizavimas. Todėl mokymo metodai ir mokomojo darbo organizavimo formos turi vystytis ir bręsti kartu su mokiniais. Juos (metodus ir formas) būtina tobulinti tokia linkme, kad būtų vystomas pažintinis mokinių aktyvumas, kūrybinis mąstymas, ugdoma jų savarankiška mintis bei savarankiško darbo įgūdžiai.

Kaip žinome, V. Leninas reikalavo taip organizuoti mokymą, kad žinios būtų įsisavinamos kritiškai, rimtai dirbant: „...vietoj senojo sauso mokymo, seno kalimo, senojo muštravimo mes turime pastatyti mokėjimą pasiimti visą žmonių žinių sumą ir pasiimti taip, kad komunizmas jums nebūtų kažkas išmokta, o būtų tai, kas jūsų pačių pergalvota, kad jis būtų tos išvados, kurios yra neišvengiamos šiuolaikinio švietimo požiūriu“⁴.

Todėl, siekiant įgyvendinti šį V. Lenino nurodymą, reikia palapsniui nukreipti mokinius, kad jie įprastų savarankiškai įgyti žinias, mokyti juos kritiškai vertinti kitų mintis, reikšti savo nuomonę. Tam reikia duoti daugiau savarankiškai naudotis knyga (vadovėliu, pirminiais šaltiniais, grožinių kūrinių tekstais ir pan.), praktikuoti mokinių referatus, organizuoti seminarus, disputus ir pan.

Per humanitarinių dalykų pamokas yra didelės galimybės įtraukti daugumą mokinių į aktyvų darbą. Mat, mokiniai, ypač viduriniųjų ir vyresniųjų klasių, įvairių informacijos šaltinių dėka (televizijos, radijo, spaudos, knygų, kino ir teatro spektaklių, bendraudami su suaugusiais ir pan.) įgyja nemaža žinių. Ši aplinkybė, suprantama, gali ir trukdyti darbui, kai mokytojas su tomis jų žiniomis nesiskaito ir daugiau ar mažiau mokiniams žinomą medžiagą pats aiškina kaip visai naują dalyką, ir daug padėti, kai tos mokinių žinios aiškinamos, jomis domimasi, mokiniai skatinami jomis naudotis. Pastaruoju atveju, bendradarbiaujant su visa klase, sudaroma darbinga nuotaika, visi skatinami galvoti, pratunami įtemptai dirbti.

Ypač svarbu tinkamai organizuoti savarankišką darbą, įgyjant ir taikant žinias, ir mokinių pažintinę veiklą per pamoką. Pvz., literatūros mokytojas, atsižvelgdamas į mokinių pajėgumą, duoda jiems savarankiškai nusakyti idėjinę ir meninę kūrinių reikšmę, siekia, kad jie būtų giliai pergalvojami ir pergyvenami. Visų pirma, jis moko atidžiai skaityti meninius kūrinius, nagrinėti juos, atsižvelgiant į turinio ir formos vienybę, siekti literatūros reiškinius su gyvenimu, vertinti vienu ar kitu veikėjų poelgius bei istorinius įvykius, remiantis to laikotarpio pažangiomis tendencijomis. Antra, mokytojas pratina mokinius įsijausti, mąstyti, analizuoti, lyginti, apibendrinti, nepamirštant istorinio laikotarpio. Tuo būdu mokiniai mokomi ne tik suprasti visuomenės vystymąsi, bet ir formuojamas kriterijus to, kas yra moralu ir gražu, ugdomas meninis skonis bei estetinė kultūra.

Dėstant humanitarinius dalykus, būtina ieškoti, kiek leidžia sąlygos, galimybių mokinių atgaminamąją veiklą, t. y. gatavų žinių įsisavinimą, pakeisti kūry-

⁴ Leninas apie liaudies švietimą, K., 1960, p. 323—324.

bine pažintine veikla. Per humanitarinių dalykų pamokas galima plačiau naudoti probleminį mokymą, per pamokas sudaryti problemines situacijas, kadangi, kaip minėjome, mokiniai, ypač vyresniųjų klasių, su daugeliu klausimų jau siauriau ar plačiau yra susipažinę, kai ką girdėję. Tai skatina mokinius ieškoti savarankiškų sprendimų, gilintis, susikaupti, parodyti valios pastangas. Tokiu atveju mokinys įsimeina, ne paprastai atgamindamas mokomąją medžiagą, o aktyvios protinės veiklos procese pergalvodamas iškeltą klausimą, nagrinėdamas jį įvairiais aspektais, panaudodamas įvairias logines operacijas.

Reikia pažymėti, kad, dėstant humanitarinius dalykus, galima kūrybingai panaudoti bet kurį mokymo metodą. Čia yra didelės galimybės mokinių savarankiškumui ir aktyvumui vystyti, ugdyti susidomėjimą žiniomis. Štai paskutiniu metu buvo pasisakoma prieš mokyklinės paskaitos metodą, galvojant, kad jis nežadina mokinių kūrybinio mąstymo, nevysto jų aktyvumo. Tačiau jį saikingai ir tikslingai panaudojant, galima gerai pritaikyti jo teigiamybes. Paskaitiniu metodu, suteikiant jam probleminę kryptį, galima tiksliai atskleisti nagrinėjamo įvykio ar fakto prasmę bei svarbą, jo priežastis bei pasekmes, susieti jį su gyvenimu, įjungiant naujausią medžiagą, mokyti mokinius teisingai vertinti nagrinėjamus klausimus, svarstyti, ieškoti savarankiškų sprendimų. Tai lavina teisingą mokinių galvosena, žadina savarankišką mintį, plečia jų interesus, pratina susikaupti, moko įsigilinti į nagrinėjamą medžiagą. Jei dėstoma nuosekliai ir vaizdžiai, tada mokiniai ne tik įtikinami, bet ir žadinamos atitinkamos jų emocijos, kas itin svarbu auklėjimui. Žinoma, visa tai pasiekama, įvairiomis užduotimis sutelkiant mokinių dėmesį, pratinant juos savarankiškai protauti.

Pokalbio metodas taip pat skatina mokinių domėjimąsi humanitariniais dalykais ir leidžia šiuos dalykus panaudoti

mokinių auklėjimui. Pokalbio metu mokiniai reiškia savo nuomonę, savarankiškas mintis, atspindinčias jų požiūrį į nagrinėjamus klausimus. Jis parodo, kaip mokiniai sugeba panaudoti reikiamas žinias, savo patirtį, naujus ryšius bei apibendrinimus, išskirti esmines žymes, daryti išvadas, kaip jie vertina atskirus faktus bei reiškinius ir pan. Tai padeda mokytojui geriau mokinius pažinti bei juos suprasti ir, tuo remiantis, numatyti tolesnę darbo kryptį. Antra vertus, mokiniai pokalbio metu stengiasi prisiminti žinomus dalykus, pagrįsti nuomonę, o tai reikalauja įvairiapusiškai nagrinėti turimas žinias, įsigilinti į jas. Vadinasi, mokiniai tampa aktyvesni ir savarankiškesni. Susidaro palankios sąlygos ne tik suvokti naują medžiagą, bet ir ją atgaminti. Tai ypač svarbu, formuojant aktyvų mokinių požiūrį į įsisavinamą ir atgaminamą medžiagą. Mokiniai pradeda vis labiau domėtis atitinkamomis žiniomis ir, suprasdami jų svarbą, pajunta jų poreikį.

Savarankiškas vadovėlio, pirminių šaltinių, grožinio kūrinio teksto nagrinėjimas labai suaktyvina dėmesį ir mąstymą, formuoja savarankiško darbo įgūdžius. Panaudojama knyga, ypač grožinė, žadina emocijas, skatina vaizduotės darbą, turtina fantaziją, o pirminiai šaltiniai ir istoriniai dokumentai lavina loginį mąstymą. Naujos pažintinės užduotys skatina mokinių aktyvumą ir savarankiškumą. Tyrinėjimo elementai ir nauji pažinimo sunkumai, kuriuos reikia nugalėti, aktyvina mokinius, ugdo jų domėjimąsi žiniomis. Gyvas dalyvavimas pokalbyje, dažnai probleminiame, kuriam mokiniai pasirengia, savarankiškai naudodamiesi spausdintais šaltiniais, taip pat mokytojo paaškinimais, kuriais jis papildo žinomą medžiagą, ugdo poreikį geriau tą medžiagą įsisavinti ir toliau gilinti. Siekdami aktyviai dalyvauti pokalbyje, mokiniai stengiasi susikaupti ir tam tikra sistema prisiminti reikiamas žinias, todėl jie pastebi savo pasiek-

tus rezultatus, ir tai juos skatina toliau domėtis nagrinėjama medžiaga.

Dar daugiau mokinių savarankiškumą ugdo jų pačių rengiami pranešimai. Būtinai vyresnėse klasėse per humanitarinių dalykų pamokas mokyti juos daryti. Ruošdamiesi pranešimams, mokiniai įsijungia į kūrybinės veiklos procesą, kuris turi daug savarankiško ieškojimo, atradimo elementų, kur galima ir reikia motyvuotai reikšti savo nuomonę, parodyti savo pozicijas.

Vadinasi, mokamai panaudojant mokymo metodus ir visą mokymo proceso organizaciją, galima per humanitarinių dalykų, suprantama, kaip ir per kitų dalykų, pamokas aktyviai įtraukti mokinius į darbą, sudaryti sąlygas jiems patiems ieškoti, svarstyti, atrasti. Tada sėkmingiau formuosis darbinis požiūris į mokymąsi — mokiniai bus mokomi susi-

kaupti, nugalėti kliūtis ir sunkumus, bus ugdoma valia, skatinamas noras mokytis.

Iš viso to, kas pasakyta, galima padaryti išvadą, kad humanitariniai dalykai vidurinėje bendrojo lavinimo mokykloje vaidina ypač svarbų vaidmenį. Jie padeda nugalėti praeities liekanas žmonių sąmonėje, teisingai suprasti gyvenimą, formuoti sąmoningą bei aktyvų naujo gyvenimo kūrėją. Ypatingą vaidmenį jie vaidina, auklėjant žmogų žmoguje, t. y. formuojant giliai humaniškus komunistiškai sąmoningos asmenybės bruožus. Todėl teisingai organizuotas jų įsisavinimas sąlygoja asmenybės vystymąsi, jos įsitikinimus, požiūrį į gyvenimą, visuomenę ir darbą, savo vietą visuomenėje, taip pat turi nemažos įtakos ir teigiamam požiūriui į mokymąsi formuotis.

MMTI

Įteikta
1969 m. lapkričio mėn.